

Спершу пригадую хлопчика з того далекого літа. Можливо, к нього були крила, які він завжди ховав під сорочкою, а то під курткою чи піджаком. Крила мали рости саме там, де на спині сходились до купи гострі лопатки. Літав на тих крилах низько над землею, поміж розквітлих будяків на пасовиську, поміж к<)їиць свіжого сіна в лугах. Поряд із ним або над ним кружляли і пахи, подивовані здатністю маленької дитини літати.

А відтак літав на крилах шпаркий погляд його зелених, мов горохові стручки, очей. Літав шовковистий чубчик, схожий на волоття кукурудзяного качана. Літали щоки — дві великі і іелюстки польового маку, літали брови — дві стрімкі стрілочки.

А що хлопчик ніколи не мовчав, то разом із ним літали слова про те, що довкола бачив, бо він любив усе називати. Називав зірку — і вже летіла зірка, називав яблуню в червоних яблуках і вже вирушала в політ яблуня.

А сам хлопчик звався Миколкою. Миколкою Кострубою. Кожне в селі здебільшого так і казало: "О, полетів малий Ко-струба на крилах".

Отже, спершу пригадую хлопчика з того далекого літа, а вже потім його собаку.

Бо, звісно, Коструба мав собаку.

Цей собака вдався рудої масті — такими рудими бувають восени гарбузи на городах. І навіть по рудих його боках темніли розмиті смужки, які ото оперізують опасисті гарбузи, щоб вони, мабуть, не розпались від своєї достиглості й сили-силенної зернят, схованих у їхніх могутні^ грудях.

Лапи собака мав білі, наче надів білі вовняні панчохи, щоб не мерзнути взимку. Але чомусь не скидав ті вовняні панчохи і влітку, так і гасав. Чи боявся, що вкрадуть, коли зніме, чи, може, не парились йому лапи і в жнив'яну спеку.

На лобі хтось приліпив йому білу латку, то, звісно, собака з тією міткою й не розлучався.

А такої розумної морди не мав, певне, жоден собака. Я, потай від хлопчика, думав, що це хитре створіння має очі життєлюбного мудреця. Отого мудреця, який спромігся на мудрість не на схилі віку, а замолоду, коли можна вдовольнити всяке своє розумне бажання.

Собаку звали Боніфацієм, і, мабуть, це було єдино справедливе ім'я для цього чотириноного життєлюбця з очима юного філософа.

І коли хлопчик змахував невидимими крильми, зриваючись у політ, то разом із ним у цьому польоті завжди перебував Боніфацій. Пес Боніфацій летів слідом чи попереду по стежці між соняшників, майорів рудою мастю через садок чи город, палав летючим огнем через полини, по чебрецях. Він натхненно летів разом із тими словами, які в польоті зривалися з уст хлопчика, і серед тих живих див, які таїлись у могутніх словах: серед хрещатого барвінку, що сяяв неправдоподібно синіми вічками, серед криниць, що таїли цілющу воду, а також, звісно, серед стрічних людей, яких називав хлопчик, і серед коней, корів, телят, машин, мотоциклів!..

Хто відає, може, хитрий Боніфацій з очима життєлюбного мудреця більше втішався в тих польотах над землею, ніж хлопчик?

У всякому разі, мені подеколи здавалось, що саме так.

— Боніфацій! — чувся задихано щасливий поклик біля річки.

— Боніфацій! — лунало серед моря конюшини, над розквітлими хвилями якої білою квіткою цвіла голова хлопчика і язиком метушливого вогню показувалася стрибуча спина рудої масті.

І чомусь завжди мені чулось те, чого, можливо, не чув хлопчик Мені чулось: "Я тут, Кострубо!"

А може, йому теж чулось, тому він так часто кликав свого вірного Боніфація?

Одного разу хлопчик запитав у мене:

— А може так статись, що одного разу всі люди перестануть розмовляти своїми людськими голосами?

— Як же вони тоді спілкуватимуться? — здивувався я.

— Дуже просто. Хай переймуть голоси пташок

— Нічого не второпаю...

— Знаєте, що тоді б сталось? Одні розмовляли б між собою, як горобці, другі, як ворони, треті б, як сороки.

— Як би тоді розмовляв ти?

— Як щиглик!

— А твоя мама?

— Як ластівка!

— А батько?

— Як голуб!

— А, скажімо, я?

— Як лелека!.. Всі люди навчилися б говорити по-пташиному, тоді б тільки й чувся на всій землі пташиний спів, було б так цікаво!

— Але ж стривай, Миколко, поміркуй над таким. Щиглики розуміють щигликів, ластівки ластівок, голуби голубів, а лелеки лелек. І вже твоя мама-ластівка не зрозуміла б тебе, щиглику, а ти, щиглику, не зрозумів би свого батька-голуба. І така сім'я розпалася б.

— Чому?

— Бо ластівка полетіла б до ластівок, голуб подався б до голубиної зграї, а щиглик водився б із такими, як сам, щигликами.

— А ви полетіли б до лелек?

— Авжеж, до лелек

— А потім у вирій?

— Восени полетів би у вирій.

Подумалось, що, звичайно, в цій метаморфозі багато привабливого — зняти з шиї хомут набридлого побуту, звичних занять і майнути спільно з безтурботними птахами в екзотичні краї, звідати химерні почуття, набратись феєричних вражень... Але не я сам подався б у вирій, подалися б і всі інші люди, то що тоді сталося б із нашою рідною землею?

Хлопчик побіг, слідом за ним чкурнув пес Боніфацій, а через якийсь час вони обоє повернулись, тільки вже попереду біг

Боніфацій, а слідом за ним Миколка Коструба. В обох палахкотіли очі, тільки в хлопчика палахкотіли зеленими гороховими стручками, омитими літньою грозою, а в розумного пса вони сяяли, як душі веселих грішників.

— Я не подамся до щигликів, а мама не полетить до ластівок, і батька нашого не заманять голуби! — ще здалеку закричав Миколка Коструба.

— Правду кажеш?

— Правду! Бо ми навчилися б перекладати мову на мову! Мову щиглика на мову ластівки й голуба. А мову ластівки й голуба на мову щиглика!

Того літа пощастило мені довідатись те, чого раніше й підозрювати не міг. Наприклад, я взнав від Миколки Коструби, що не тільки, мабуть, люди ходять у гості одне до одного, а й дерева до дерев. Так, скажімо, верба в лузі, певне, ходить у гості до калини, й то святковими вечорами, гомонять тихенько. І квітки вчащають у гості до квіток — настурція до калачика, красоля до повитиці, матіола до березки, бо їм, напевне, теж кортить побути разом.

Може, комусь іншому я й не повірив би, але як я міг не повірити Миколці Кострубі, в якого за незмінного свідка завжди виступав пес Боніфацій!

Я також довідався, що зозулині черевички не відцвітають так, як усі інші квіти. Просто настає пора, коли кожна зозуля взуває той цвіт на свої лапи й так літає в незвичайному взутті.

Авжеж, інші квіти відцвітають і в'януть, а зозулині черевички завжди собі літають разом із зозулями по гаях та левадах.

Це від нього, від Миколки Коструби, я довідався про таємницю заячого холодку. Мовляв, ця тендітна рослина виростає там, де в полі за грудкою землі переночує заєць. Але хіба наперед угадаєш, де куцохвостому заманеться переночувати? Ото вже по зелених, полохливих кущиках пізніше бачиш, де він снів свої короткі, сторожкі сни.

Може, вам кортіло б проникнут в таємницю волового ока? Чи збагнути загадку, яку криє в собі ведмеже вушко? Кінський щавель? Куряча сліпота? Сушу істину міг повідати тільки Миколка Коструба.

Іноді він всідався під стовбуром верби, а поряд всідався пес Боніфацій. Мені здавалось, що обоє зосереджено стежать, як я ловлю рибу в річці. Здавалось, що обоє бачать крізь товщу води, як риба плаває між куширу, як завмирає біля стебел очерету, як <)бачно обминає наживку на гачку.

Вони сиділи й мовчали, непорушні. Зрештою, я запитував:

— Миколко, де це ти зараз?

Він здригався, прокидаючись, і так само поряд здригався, прокидаючись, пес Боніфацій.

— Оце ми з Боніфацієм були в Києві,— казав хлопчик.

І мені, здивованому, здавалось, що в його замислених очах справді можна в цю хвилю помітити непевні відображення стародавнього міста над Дніпром — з золотими банями Лаври та Софії, подзьобаною кулями стіною "Арсеналу", річковим свіжим вітерцем над "Ленінською кузнею", ошатними станці-я ми метрополітену.

Здавалось, можна побачити обриси міста, в якому насправді Миколці бувати не доводилося, та ось зараз силою уяви являється йому отут, на цих луках, під спопелілим від спеки подільським небом.

Як багато, як цікаво Миколка Коструба зумів помандрувати в своєму юному віці!

Ото, скажімо, прийшли ви до лісу, рвете черешні чи суниці, довкола палахкотять сині дзвоники, туркочуть горлиці, а Миколка начебто з вами — й водночас десь далеко-далеко. Де са ме? Не бачить лісу, не рве черешень чи суниць. А що ж бачить замість дерев, які голоси замість пташиного співу чують його вуха? І так не хочеться необережним словом порушувати те зачарування.

Зрештою, наче прокинувся, знов опинився на лісовій галяві.

— Миколко, ти де був?

— Десь в Африці, а де — й не скажу.

— Обійшлося без пригод чи з пригодами?

— Хіба трапляється без пригод? Боніфацій весь час виручав. Авжеж, виручав вірний пес Боніфацій, бо хіба ж могло (ібійтись без нього чи тут, в лісі, чи в золотоголовому Києві, чи в джунглях Африки...

Та якось він пропав. Пропав лише на один день, проте за цей день де тільки вибігав хлопчик, шукаючи. Вірніше, не вибігав, а вилітав, озиваючись тужливо кличним голосом, яким ото озивається чайка перед бурею. Кликав на околиці, в лугах біля річки, по чагарниках, по байраках, по глиняниках, — і нізвідки не чулось у відповідь заливчастого гавкання пса Боніфація.

За цей день хлопчик згас очима, обличчям, прив'яв рухами, згорбився гінкою постаттю, як ото згасає, в'яне і горбиться самотня в степу житня стеблина, котру опалив подих смертовбивчої спеки.

Та вже ввечері пес Боніфацій прибився додому зі своїх невідомих блукань, і хлопчик знову ожив. Обоє літали по селу, й кожній стрічній людині Миколка радісно казав, що Боніфацій знайшовся, ось він, поряд, бо хіба може зрадити вірний друг!

Того літа між нами відбулась розмова, що згадується й понині. Ми йшли через поле, довкола стежки слалась розквітла конюшина. Синів ліс праворуч, а попереду на горбах розляглося село в садках. По блакиті небес пливли й пливли білі хмарки, й Миколка, задираючи голову, стежив за їхньою плавбою. Пес Боніфацій то попереду біг, то ззаду, а то спинявся й задирав морду з очима життєлюбного філософа, наче теж стежив за польотом хмар.

— Де краще — на небі чи на землі? — мовив хлопчик.

— Згадай,— усміхнувся я,— ти колись запитав у мене: "Що сильніше — дерево чи літак?"

— Бо й справді, що сильніше? — не втямив моєї іронії хлопчик, який, здається, і понині не дошукався відповіді.

— У всього своя сила. І своя краса.

— Колись,— сказав Миколка Коструба,— люди додумуються до того, що селитимуться й на хмарах. А в синіх небесах посадять ліс, посіють пшеницю, розведуть квіти...

Можливо, в ту хвилю він уже бачив те, про що говорив. На отій частій хмарині бачив веселе село, на отій більшій, що сяє золотавим боком,

бачив містечко, а поміж ними — березовий гай, у якому співають солов'ї чи в свої лункі дудки виграють іволги!

Можливо, бачив таку картину, а можливо, й іншу цей мій малолітній товариш, якому так баглося з'ясувати: що ж усе-таки сильніше — дерево чи літак?

Який у синьому небі хотів би посіяти ліс—із калини та дуба, з беріз та ялин, а в тому лісі поселити птахів.

Якому хотілося, щоб квітка ходила в гості до квітки, щоб люди розмовляли не людською мовою, а голосами голубів, журавлів, ластівок, і так, як птахи, восени відлітали до вирію, в теплі краї.

Який, не полишаючи чорноземне подільське село, міг собі поміж його зеленочубих верб вибудувати золотоголовий Київ та й так сидіти поряд із вами: він у Києві, а ви під вербою на березі...

Того літа пес Боніфацій пропав удруге.

Знову хлопчик бігав по селу, розшукуючи, і, здається, ладен запитувати про пса не тільки в людей, а й у дерев, вулиць, колодязів, кущів. Ладен запитувати в собак, що сиділи на ланцю-і ах, у коней та гусей, що паслись у лузі. І знову голос його звучав кигиканням чайної тривоги, кличучи, благаючи.

Довколишній світ, начебто застаючись тим самим світом, що й досі, вже був іншим світом: це був світ без Боніфація.

І хлопчик не міг змиритися з цим ні сьогодні, ні завтра.

Мабуть, відчував, що я не хочу поділитися з ним якоюсь дуже важливою таємницею, бо, скільки літав по селу в пошуках пса Боніфація, скільки розпитував у людей, птахів та дерев, неодмінно звертав до мене.

Й наступного дня я затіяв таку розмову:

— Ти ж знаєш, Миколко, що квіти ходять у гості до квіток. — Знаю,— сумно сказав хлопчик

— І що люди колись навчаться говорити так, як, наприклад, ластівки чи лелеки.

— Авжеж,— згодився.

— Й відлітатимуть до вирію.

— А потім повертатимуться додому,— нагадав хлопчик

— Колись житимуть на хмарах, а в синьому небі садитимуть калину, вербу, тополю, дуб, сіятимуть жито й пшеницю. Ти посадиш ліс, там співатимуть пташки.

— Посаджу ліс,— не став заперечувати він.

— А де зараз може бути твій пес Боніфацій? Можливо, йому закортіло побігти в Індію й погратися з бенгальським тигром.

— Він пограється і прибіжить назад?

— Пограється і прибіжить... А може, йому заманулось гайнути в Африку й побавитися з левами та носорогами?

— І знову прибіжить назад? —запитав.

— Звичайно, прибіжить... Згадай, адже коли ти бував у Києві, то повертався назад.

— Але в Києві ми бували разом із Боніфацієм! — вигукнув хлопчик— А він забув узяти мене з собою.

— Він повернеться й наступного разу візьме. Ти чекай.

— Я чекатиму.

Після нашої розмови Миколка Коструба ожив і знову став схожий сам на себе. Крила, які завжди ховав під сорочкою, носили його по селу, і в своєму польоті, звісно, хлопчик хотів якоїсь радісної миті стрітися з Боніфацієм, який ось уже скоро повинен повернутись із далеких мандрів...

І тепер, коли вже минуло стільки часу, я пишаюсь із тодішньої нашої розмови. Не з того, що підтримав Миколчину віру в гостювання квіток, перельоти людей до вирію та з вирію. А пишаюся зі свідомого свого обману. Адже я бачив, як пес Боніфацій востаннє у своєму житті перебігав дорогу, як на нього наїхав вантажний автомобіль. І не хтось, а я таки сам викопав яму в придорожній бузині й засипав його там.

Але чи міг я про цей випадок розказати хлопчикові, який літав?

Я не бачив Миколку Кострубу з того далекого пам'ятного літа, часто згадую наші розмови й подеколи з таким радісним очікуванням зводжу очі догори, наче навіч сподіваюсь нарешті угледіти в синьому небі посіяний і доглянутий його руками ліс — березовий та дубовий, калиновий та в'язовий, зі співом солов'їв та зозуль...